

ZBIGNIEW DROZDOWSKI, TADEUSZ DZIERŻYKRAY-ROGALSKI

KIERUNKI I TENDENCJE ROZWOJU ANTROPOLOGII POLSKIEJ PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

WSTĘP

Historia polskiej antropologii sięga początków ubiegłego wieku, kiedy Jędrzej Śniadecki w swej *Teorii jestestw organicznych* w 1811 r. podejmował wiele jej zagadnień, a w kilka lat później, w 1818 r. Józef Jasiński opublikował dzieło *Antropologia, o właściwościach człowieka fizycznych i moralnych*. Przyjmujemy jednak rok 1856 za datę „formalnych” narodzin polskiej antropologii, kiedy to na Uniwersytecie w Krakowie wykłady tego przedmiotu podjął Józef Majer. W okresie tym zakazano na Uniwersytecie wykładania obowiązkowych przedmiotów w języku polskim. Józef Majer dokumentując swoją patriotyczną postawę podjął wykłady antropologii, które jako przedmiot nadobowiązkowy, mógł prowadzić w języku polskim.

Krakowskie środowisko naukowe stanowiło wdzięczne pole rozwoju antropologii. W krakowskiej Akademii Umiejętności, w całym okresie jej istnienia działała Komisja Antropologiczna, powstało wydawnictwo „Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej”, wreszcie na Uniwersytecie stworzono Katedrę Antropologii.

OKRES MIĘDZYWOJENNY I LATA DO 1950 R.

Po uzyskaniu w 1919 r. niepodległości, w młodym państwie polskim bujnie rozwijały się nowe ośrodki antropologiczne, powstawały nowe formy organizacyjne. Z inicjatywy Adama Wrzóska w 1925 r. powstaje w Poznaniu Polskie Towarzystwo Antropologiczne. Od 1926 r. zaczął ukazywać się „Przegląd Antropologiczny”, będący początkowo organem tego

towarzystwa, a później także polskich zakładów antropologii. Obok krakowskiego i lwowskiego środowiska antropologicznego, umacniał się ośrodek warszawski, powstał poznański, a wykłady antropologii powróciły do uniwersytetu w Wilnie. Antropologia była wykładana na studiach lekarskich i humanistycznych, przenikała także do studiów wychowania fizycznego znajdując w nich wdzięczne pole rozwoju. Podejmowane były także prace antropometryczne dla różnorodnych potrzeb wojska. Nade wszystko trzeba jednak podkreślić ukształtowanie się czterech oryginalnych kierunków polskiej antropologii, zdobywających sobie międzynarodowe uznanie, z których dwa dojrzewały do ukształtowania oryginalnych szkół naukowych. Stworzona przez Edwarda L o t h a warszawska szkoła anatomiczno-porównawcza podjęła badania antropomorfologii części miękkich ciała ludzkiego otwierając nowe drogi naukom morfologicznym; w nauce światowej zyskała ona dla polskiej antropologii czołowe miejsce. Jan C z e k a n o w s k i stworzył wokół siebie oryginalną szkołę, zwaną dzisiaj polską szkołą antropologiczną. Wypracowanie przez tę szkołę oryginalnych metod antropologicznej klasyfikacji osobników, sprowadzenie ich do „składów antropologicznych”, przy weryfikacji uzyskiwanych wyników metodami statystyki matematycznej, stworzyło możliwości syntetycznego ujęcia podstawowych procesów etnogenezy, a także przyczyniło się do rozwoju innych działów antropologii, jak również innych dyscyplin naukowych. Ośrodek krakowski rozwijał badania fizjograficzne, a także prace w zakresie morfologii, konstytucjonalizmu i ontogenezy człowieka. W ośrodku poznańskim prowadzono badania dynamiki rozwoju dziecka, inicjowano poszukiwania w zakresie antropologii fizjologicznej, pionierskie badania materiałów ciepłopalnych, a także morfologicznych podstaw selekcji w wychowaniu fizycznym i sporcie. Podkreślić należy, że środowisko warszawskie dokonało pierwszego zdjęcia antropologicznego Polski, zrealizowanego pod kierunkiem Jana M y d l a r s k i e g o.

Zarysowane w okresie międzywojennym kierunki naukowych poszukiwań nadal ciążyą na rozwoju polskiej antropologii, poprzez rozwiniętą problematykę oraz wykształconych uczniów. Mimo znacznych strat osobowych w okresie wojny, polska antropologia stosunkowo szybko odtworzyła stan posiadania, aczkolwiek nastąpiło przemieszczenie naukowych zespołów, a przede wszystkim zasadnicza przebudowa niektórych zakresów jej działania. Powstały lub zostały odtworzone uniwersyteckie katedry i zakłady antropologiczne w Krakowie, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie i Wrocławiu; w uczelniach wychowania fizycznego w Krakowie, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu powstały samodzielne placówki antropologiczne. Wznowiona została działalność Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. Kontynuowano także, w pierwszych latach, prace badawcze zainicjowane w okresie międzywojennym, z silniejszym akcentem badania biologicznych skutków, jakie w populacji pol-

skiej zostawiła miniona wojna oraz eksterminacyjna polityka okupanta, a także biologiczno-demograficznych przemian następujących w polskiej populacji, w związku z przemieszczaniem znacznych rzesz ludności na dzisiejsze zachodnie ziemie Polski.

LATA PRZEBUDOWY POLSKIEJ ANTROPOLOGII

Moment zwrotny w rozwoju polskiej antropologii stanowi rok 1950, co wiąże się z podjęciem przygotowań do I Kongresu Nauki Polskiej. W tymże roku w grudniu odbył się w Łodzi Zjazd Zoologów i Antropologów inicjując kierunkowe przemiany także w problematyce antropologicznej [Mydlarski 1951, 1952]. W tym samym czasie odbyło się nadzwyczajne zebranie Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, na którym wysunięto postulaty problemowe i organizacyjne. Stały się one, w postaci pogłębionej analizy, przedmiotem dyskusji kolejnego zjazdu w lutym 1951 r. w Poznaniu. Dokonana ocena i krytyka ówczesnego stanu antropologii w Polsce zarysowała jej drogi rozwoju na wiele lat. Przyjęto wówczas, że poczynania polskich antropologów winny skoncentrować się na następujących kierunkach badań:

a) antropogeneza — krytyczna analiza i ocena błędnych teorii, badania anatomiczno-porównawcze naczelnych oraz poszukiwania i badania kopalnego człowieka w Polsce;

b) metodologia i systematyka antropologiczna — krytyczna ocena stosowanych metod i opracowanie nowych, krytyka typologii i ujednoczenie antropologicznej nomenklatury, badania związków między typem somatycznym i osteologicznym, badania wpływu różnych czynników środowiskowych na wykształcenie cech antropologicznych oraz naturalna systematyka rodzaju ludzkiego;

c) etnogeneza — badanie rozmieszczenia grup etnicznych i rasowych w różnych historycznych okresach oraz badania fizjograficzno-antropologiczne współczesnej ludności Polski, ukierunkowane na śledzenie procesów etnogenetycznych;

d) dynamika rozwoju człowieka — badania wpływu czynników środowiskowych oraz związanych z płcią i rozrodem na rozwój fizyczny człowieka;

e) antropologia stosowana — udział antropologów jako ekspertów w pracach potrzebnych dla gospodarczego i społecznego życia kraju [Mydlarski 1952]. Wysunięto także szereg wniosków organizacyjnych, jak np. stworzenie Komisji Koordynacyjnej Polskiego Towarzystwa Antropologicznego, zorganizowanie ogólnopolskich konferencji antropologicznych dla przedyskutowania podstawowych dla antropologii problemów, reorganizacja poczynañ wydawniczych oraz udostępnienie

zbiorów antropologicznych całego środowisku, przez odpowiednie prace reorganizacyjne, zwiększenie upowszechnienia antropologicznej problematyki, doskonalenie kadr antropologicznych oraz ich odpowiednie wykorzystanie.

Podjęte ustalenia stały się przedmiotem realizacji w latach następnych, a wywierały swe piętno na rozwoju antropologii przez najbliższe ćwierćwiecze. Szczególne znaczenie miało stworzenie postulowanej Komisji Koordynacyjnej Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. Skupiała ona kierowników Zakładów Antropologii, stając się kierowniczym organem dla całej dyscypliny. W maju 1952 r. komisja ta została przekształcona w Komitet Antropologiczny Polskiej Akademii Nauk, co stanowiło swego rodzaju wyraz uznania dla jej prac. Działalność Komitetu Antropologicznego była wspierana pracą stworzonych zespołów zajmujących się sprawami typologii, etnogenezy, ontogenezy, antropologicznej taksonomii itp.

Obok realizacji zadań zarysowanych wyżej, antropologowie uczestniczyli w ogólnopolskich dyskusjach i konferencjach ukierunkowanych na przebudowę metodologiczną nauk biologicznych w Polsce. Udział w konferencji agrobiologów, biologów i medyków w Kuźnicach k. Zakopanego (J. Mydlarski, T. Dzierżykray-Rogalski, W. Stęślicka-Mydlarska, E. Stołyhwo), a później w konferencjach młodych biologów w Dziwnowie (1952 r.) i Kortowie (1953 r.), niezależnie od dokonywanej później rewizji niektórych ogólnobiologicznych poglądów, przyczyniły się do zaktywizowania antropologicznego środowiska i silniejszego związania go z problemami nurtującymi całą polską naukę. Nastąpiło dość konsekwentne przesuwanie punktu ciężkości od zagadnień humanistycznych do biologicznych, co było także jedną z konsekwencji włączenia antropologii do kształcenia biologów oraz związania jej z wykładami anatomii człowieka. Dla środowiska antropologicznego istotne znaczenie miała działalność „zespołu młodych antropologów” związanego z ośrodkiem wrocławskim (S. Górny), a także kurs archeologiczno-wykopaliskowy, który odbył się w Łęczycy w 1951 r. Poczynania te przyczyniły się nie tylko do kształcenia środowiska antropologów lecz również jego integracji w najmłodszych zespołach.

Ważnym etapem rozwoju antropologii w tym okresie było zrealizowanie postulowanych konferencji i dyskusji na tematy szczególnie ważne dla dalszego rozwoju dyscypliny. Wymienić w tym względzie należy następujące konferencje: 1) Konferencja antropologiczna w sprawie metod taksonomicznych (1951 r.); przyczyniła się ona do rozwinięcia współpracy z matematykami i statystykami, dając podstawę doskonalenia i rozwijania metod taksonomicznych. 2) Konferencja antropologiczna w sprawie badań etnogenetycznych (1952 r.); konferencja ta stworzyła, w szerokiej dyskusji, podstawę współpracy w zakresie etnogenezy z historykami, językoznawcami, archeologami, etnografami, przez co silniej

związała antropologów z pracami przygotowującymi obchody 1000-lecia państwa polskiego. 3) Konferencja w sprawie typologii antropologicznej (1954 r.), ukierunkowana na konfrontację różnych koncepcji typologicznych panujących w polskiej antropologii, miała także na celu ustalenie wspólnej typologii i terminologii. Publikowanie w „Przeglądzie Antropologicznym” [Konferencja... 1953, 1955a i b] podstawowych materiałów z tych konferencji stanowiło dodatkowy walor, obok spełnionych głównych zadań.

Na pierwszą połowę lat pięćdziesiątych przypada także stworzenie we Wrocławiu Zakładu Antropologii PAN, który zgodnie z intencją twórcy (J. Mydlarski) miał zadanie integrowania wszelkich poczynań i całokształtu życia antropologicznego w Polsce. Powstają także placówki antropologiczne na Uniwersytecie w Toruniu, w Instytucie Naukowym Kultury Fizycznej w Warszawie oraz środowiska antropologiczne w Akademiami Medycznych w Białymstoku i Gdańsku. Od 1953 r. ukazuje się nowe wydawnictwo — „Materiały i Prace Antropologiczne”, a od 1958 r. — „Człowiek w czasie i przestrzeni”, kwartalnik Polskiego Towarzystwa Antropologicznego o bardziej popularnym charakterze.

Zakończenie tego okresu burzliwego rozwoju, ważkich dyskusji i przebudowy antropologii można uważać obchody 100-lecia polskiej antropologii wraz ze Zjazdem Jubileuszowym Polskiego Towarzystwa Antropologicznego (Kraków, listopad 1956 r.). Faktycznym jednak zamknięciem tego okresu była śmierć wieloletniego kierownika polskiej antropologii i wielce dla jej rozwoju zasłużonego Jana Mydlarskiego (1.4.1956 r.).

OKRES PRACY ORGANICZNEJ

Burzliwe dyskusje i przebudowa jakościowa polskiej antropologii z pierwszej połowy lat pięćdziesiątych stworzyły podstawy do jej dalszego ilościowego rozwoju. Uchwała rządu z dnia 26.2.1955 r. stworzyła przy Prezydium PAN Komisję Antropometrii. Jej zadania określono następująco: „... planowanie i kierowanie badaniami antropometrycznymi dla potrzeb produkcji resortów gospodarczych, a w szczególności przemysłu lekkiego oraz rozwiązywanie zagadnień naukowych, związanych z problematyką dynamiki rozwoju osobniczego”. Komisja podejmuje realizację „Przemysłowego zdjęcia antropologicznego ludności Polski”. Jego znaczenie należy upatrywać w zgromadzeniu unikalnych materiałów antropometrycznych stanowiących podstawę do szczegółowych opracowań dla standaryzacji wyrobów przemysłowych, a także opracowań naukowych dynamiki rozwoju osobniczego i somatologicznego zróżnicowania polskiej populacji. Zgromadzone materiały stały się podstawą wielu

opracowań służąc zarówno naukowym celom, jak też praktycznym potrzebom. Stanowiły one także cenny dokument historyczny informujący o stanie biologicznym polskiej populacji w dziesięć lat po wyniszczającej wojnie oraz o zakończeniu procesów migracyjnych zmieniających istotnie antropologiczną mapę kraju. Prace Komisji stały się okazją integrowania polskiego środowiska antropologicznego z przedstawicielami innych dyscyplin naukowych (głównie z matematykami), jak również z życiem gospodarczym kraju. Były także doskonałą szkołą dla licznego grona młodych antropologów, w czym główna zasługa sekretarza komisji dra Stanisława Gór nego. W latach późniejszych, już z pomocą głównie Zakładu Antropologii PAN, wykonano kolejne, II i III Zdjęcia Antropologiczne Polski (1966 r., 1976 r.), jednak o węższym zakresie.

W omawianym okresie polska antropologia odnowiła kontakty międzynarodowe. We współpracy z antropologią egipską zorganizowano w latach 1958/59 oraz 1962 dwie arabsko-polskie ekspedycje antropologiczne do Egiptu. Zgromadzone materiały zostały ogłoszone drukiem w wydawnictwie *Publication of the Arabic-Polish Anthropological Expeditions* (Warszawa—Poznań—Cairo, 1961 - 1971). Posłużyły one do zorganizowania naukowych konferencji poświęconych problemom Afryki; były to: Sympozjum Afrykanistyczne (Białystok 1962) i Konferencja „Badania antropologiczne w Afryce” (Warszawa 1968).

Dodatkowym efektem polskich badań antropologicznych w Egipcie było wejście do Międzynarodowego Programu Biologicznego, przy czym Tadeusz Dzierżykray-Rogalski był jednym z twórców Sekcji Przystosowalności Człowieka w tym programie. W ramach prac prowadzonych w MPB zorganizowano w Polsce dwie międzynarodowe konferencje: „Problems in Human Adaptability” (Warszawa 1965) oraz „Biology of Man in Africa” (Warszawa 1968). Materiały obu konferencji opublikowano w polskim wydawnictwie „Materiały i Prace Antropologiczne” [*International Biological Programme ... 1968, 1970*]. Antropologowie w tym okresie inicjują, a także organizują szereg specjalistycznych konferencji naukowych o węższym zakresie, poświęconych np. dochodzeniu ojcostwa, unifikacji metod pomiarowych w ramach MPB, rozwojowym aspektem sportowej specjalizacji, ontogenezie człowieka, biorytmom itp.

W okresie tym zachodzą także istotne zmiany kadrowe w antropologii. Do samodzielnej działalności zawodowej wchodzi pokolenie antropologów wykształconych już po drugiej wojnie światowej, a uczestniczące w pracach burzliwego okresu przemian. Ubyło jednak z czynnego życia wielu zasłużonych profesorów: Tadeusz H e n s e l, Wojciech K o Ź k a, Jan C z e k a n o w s k i, Eugenia S t o ł y h w o, Kazimierz S t o ł y h w o, Kazimierz W i ą z o w s k i, Bolesław R o s i ń s k i, Adam W r z o s e k, Ireneusz M i c h a ł s k i, którzy swoją działalnością w sposób szczególny wpisali się do rozwoju polskiej antropologii. Uległa likwidacji Katedra Antropologii na Uniwersytecie Warszawskim oraz na Uniwersytecie im.

Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, zawieszono zostało wydawanie kwartalnika „Człowiek w Czasie i Przestrzeni”. Z drugiej jednak strony nastąpiło znaczne umocnienie pozostałych placówek antropologicznych, zarówno pod względem personalnym (głównie przez dopływ znacznego grona młodych pracowników), jak też przez poszerzenie i wzbogacenie uprawianej problematyki antropologicznej. Jednak mimo rozszerzenia kształcenia kadr antropologicznych poza wrocławskie środowisko, mianowicie na krakowskie i poznańskie, przełom lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych w polskiej antropologii charakteryzuje pewien kryzys w sensie osobowym. Powstały luki spowodowane ubytkiem antropologów w okresie wojny oraz przerwą w kształceniu nowych adeptów. Nie był to kryzys zasadniczy, gdyż w większości środowisk antropologicznych powstawały już silne zespoły młodych antropologów, zdobywających niższe stopnie naukowe, a także wnoszące nowe zagadnienia i prądy nurtujące nauki o człowieku.

Pod koniec lat sześćdziesiątych środowisko antropologiczne dokonało podsumowania swego dorobku w okresie 25-lecia powojennego. W 1969 r. wyniki przedstawiono na zorganizowanej staraniem poznańskiego środowiska konferencji „Rozwój i dorobek antropologii polskiej w 25-leciu PRL”. Oficjalnej oceny tego okresu dokonano na posiedzeniu plenarnym II Wydziału Nauk Biologicznych PAN w 1971 r., wytyczając dalszy rozwój dyscypliny. Można przyjąć, że polska antropologia weszła w kolejną fazę swego rozwoju, wyrażającą się podjęciem prac przygotowawczych do II Kongresu Nauki Polskiej.

PRACE OKRESU II KONGRESU NAUKI POLSKIEJ

W ramach czynności przygotowujących II Kongres Nauki Polskiej generalne założenia rozwoju antropologii do 1985 r. opracowane zostały przez H. Milicerową, T. Bielickiego oraz E. Piaseckiego i przedstawione w *Prognozie rozwoju nauk biologicznych w Polsce do roku 1985* (Materiały Wydziału II, s. 117-124. Warszawa 1969). Stały się one podstawą do przedkongresowej dyskusji, która objęła całe polskie środowisko antropologiczne. Pracami kierowała, powołana w Sekcji Nauk Biologicznych, Podsekcja Nauk Antropologicznych, działająca w składzie: prof. dr W. Stęślicka-Mydlarska (przewodnicząca), prof. dr T. Dzierżykray-Rogalski, prof. dr H. Milicerowa, prof. dr Zb. Drodzowski, doc. dr T. Bielicki, prof. dr M. Cwirko-Godycki, prof. dr B. Jasicki, prof. dr W. Łasiński, prof. dr S. Panek oraz doc. dr E. Piasecki. Wyniki wstępnych opracowań, cząstkowe referaty, ekspertyzy ważnych dla antropologii tamtego czasu kwestii przygotował bardzo duży zespół czynnych zawodowo

antropologów; materiały te ogłoszono w serii wydawniczej Zakładu Antropologii PAN — „Materiały i Prace Antropologiczne” nr 87. Referat podstawowy podsekcji przygotowany został przez prof. dra Z. Drozdowskiego i opublikowany w pomocniczych oraz podstawowych materiałach kongresu.

Główne wnioski i ustalenia II Kongresu Nauki Polskiej, adresowane pośrednio bądź bezpośrednio do antropologii, były następujące (przycytujemy je w znacznym skrócie za materiałem przedstawionym Komitetowi Antropologii przez T. Bielickiego, J. Charzewskiego, T. Dzierżykray-Rogalskiego i A. Wiercińskiego).

1. Uchwała II Kongresu Nauki Polskiej: „Poznanie wpływu czynników środowiskowych na rozwój osobniczy człowieka i populacji ludzkiej jest niezbędne dla optymalizacji warunków bytowania i pracy; powinno ono stać się punktem wyjścia do ustalania programu ochrony zdrowia, a przede wszystkim zwalczania tzw. chorób cywilizacyjnych i zapobiegania im ...” (s. 21).

2. Tamże: „... do najważniejszych zadań należą badania dotyczące wieku rozwojowego i gerontologii ...” (s. 22).

3. Przyjęte wnioski Sekcji Nauk Biologicznych zakładają rozwijanie i preferowanie następujących kierunków badawczych:

- a) Metodyczna i teoretyczna problematyka filogenezy człowieka.
- b) W zakresie genetyki człowieka badanie dziedziczenia cech metrycznych i opisowych (tak somatycznych, jak funkcjonalnych) oraz wpływu czynników socjo-demograficznych na strukturę genetyczną.
- c) Badania nad całą ontogenezą człowieka, powtarzane okresowo dla konstruowania i weryfikowania norm rozwojowych i uzyskania informacji o zmianach zachodzących w wartości biologicznej społeczeństwa; badania kształtującej roli pracy zawodowej i środowiskowych oddziaływań, dla stworzenia podstaw poradnictwa zawodowego oraz zabiegów rehabilitacyjnych.
- d) Badania różnicowania morfologicznego i typologicznego eukumeny dla rozwiązywania podstawowych zagadnień ontogenezy.
- e) Prace związane z zastosowaniami antropologii w normalizacji i standaryzacji przedmiotów masowego użycia, w poradnictwie zawodowym, w działaniach służby zdrowia, ekspertyzach sądowych, ergonomii.
- f) Zachodzi potrzeba zwiększenia kadry naukowo-badawczej dyscypliny, rozszerzenia studiów podyplomowych i innych specjalistycznych dla przedstawicieli przemysłu czerpiących z antropometrii. Specjalizację poszczególnych ośrodków antropologicznych należy kontynuować zgodnie z ich tradycjami. Należy stworzyć płaszczyznę gromadzenia i przekazywania antropologicznych informacji.

4. Przyjęte wnioski Podsekcji Nauk Antropologicznych, obok wymienionych wyżej zadań wysuwały następujące szczegółowe.

- a) Istnieje pilna potrzeba kształcenia antropologów także na stażach za-

granicznych, szczególnie w kierunkach nowych, w Polsce mniej uprawianych.

b) Należy dążyć do wprowadzenia antropologów do placówek zajmujących się problematyką antropometryczną.

c) Należy zorganizować cykl konferencji naukowych poświęconych podstawowym zagadnieniom antropologii, zintensyfikować antropologiczne dyskusje dla oceny dotychczasowego metodologicznego dorobku i perspektyw jego rozbudowywania oraz dążyć do ożywienia środowisk antropologicznych, ich odtwarzania i konsolidowania.

Lata następne stanowiły okres wdrażania postanowień II Kongresu Nauki Polskiej. Następowaly przekształcenia systemu planowania i finansowania badań naukowych w Polsce. Zachodziła potrzeba pogłębienia i dostosowania przyjętych generalnych założeń do sytuacji poszczególnych dyscyplin naukowych.

STAN AKTUALNY

Wspomniane wdrożenia ustaleń II Kongresu Nauki Polskiej wywoływały szereg dyskusji w polskim środowisku antropologicznym, a czynnikiem inspirującym były poczynania Komitetu Antropologii PAN oraz Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Antropologicznego. W 50 rocznicę założenia tego Towarzystwa zorganizowano w Poznaniu konferencję „Antropologia polska — aktualny stan badań”, mającą charakter międzynarodowy. Zaprezentowała ona uprawiane kierunki poszukiwań badawczych, nurtujące dyscyplinę problemy, a przede wszystkim ujawniła formalnie nowe, młode zespoły, podejmujące oryginalne poczynania, mieszczące się w nurcie rozwoju światowej antropologii, a w wielu wypadkach wyprzedzające. Konferencja ta w pewnym stopniu inicjowała szereg środowiskowych specjalistycznych dyskusji i konferencji, w toku których podsumowywano stan poznania określonych problemów i wytyczano nowe drogi poszukiwań naukowych. Wymienić należy z tego okresu konferencje poświęcone: antropomorfologii części miękkich (Poznań, 1973 r., 1980 r.), morfologii w wychowaniu fizycznym i sporcie (Poznań 1977, 1979, 1980), badaniom chronobiologicznym w antropologii (Poznań 1977, 1979), paleopatologii (Białystok 1977), metodologicznym aspektom badań ewolucji biokulturowej (Sobiejuchy 1977), zjawisku trendu sekularnego (Wrocław 1977), badaniom bliźniąt (Wrocław 1978), badaniom antropologicznym w Egipcie (Warszawa 1978), nauczaniu antropologii (Poznań 1978), ogólnym problemom antropologii (Kraków 1977), badaniom dymorfizmu płciowego (Warszawa 1980), światowym aspektem antropologii (Warszawa 1979), ekologii populacji ludzkich (Jabłonna 1980). Poczynania te istotnie przyczyniły się do ożywienia życia antropologicz-

nego, integrowania środowisk, a także tworzenia międzyśrodowiskowych i międzydyscyplinarnych zespołów badawczych do rozwiązywania różnych problemów. Z inicjatywy T. Bielickiego zaczyna wychodzić nowe czasopismo antropologiczne, wydawane w języku angielskim — „Studies in Physical Anthropology”.

Istotną rolę w tych pracach spełniało Polskie Towarzystwo Antropologiczne, udostępniając forum zebrań oddziałów i walnych zjazdów do dyskusji naukowych. Kierowali nim w okresie powojennym, kolejno: Michał Cwirko-Godycki, Jan Mydlarski i Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski. Wszelkie poczynania w skali całej dyscypliny są koordynowane przez utworzony w 1952 r. Komitet Antropologii Polskiej Akademii Nauk. Jego przewodniczącymi byli kolejno: Jan Mydlarski (do 1956 r.), Eugenia Stolyhwo (do 1959 r.), Jan Czekanowski (do 1965 r.), Adam Wanke (do 1971 r.), Tadeusz Dzierżykraj-Rogalski (do 1974 r.) i — aktualnie — Zbigniew Drozdowski.

Wynikiem toczonych dyskusji stał się raport Komitetu Antropologii dla Wydziału II Nauk Biologicznych PAN — *Stan antropologii w Polsce, perspektywy rozwoju*. Podkreśla on następujące kierunki poszukiwań badawczych, które nurtowały antropologię w tym okresie. Podajemy je za wspomnianym raportem.

Badania ontogenetyczne

Badania z zakresu ontogenezy są obecnie prowadzone w następujących Zakładach Antropologii.

1. Zakład Antropologii PAN we Wrocławiu prowadzi: a) badania genetyczne determinacji rozwoju na największym na świecie materiale bliźniąt, b) badania longitudinalne młodzieży szkolnej Wrocławia, c) badania zróżnicowania cech morfologicznych w populacji Polski i zależności tego zróżnicowania od wieku, zawodu i regionu kraju, d) badania zmian sekularnych ludności polskiej (w tym aktualizacja norm rozwoju fizycznego).

2. Zakład Antropologii Uniwersytetu im. B. Bieruta we Wrocławiu prowadzi badania w zakresie przebiegu kostnienia czaszki, uwarunkowań środowiskowych wzrastania, dojrzewania oraz bada problemy zmian sekularnych w rozwoju dzieci.

3. Zakład Antropologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie prowadzi badania: wyrzynania się zębów stałych ludności południowej Polski, środowiskowych uwarunkowań rozwoju, dziedziczenia wymiarów ciała oraz zmian sekularnych. Prowadzone są także badania populacji w wieku rozwojowym z terenów przyległych do Huty Katowice.

4. Zakład Antropologii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu prowadzi badania: przebiegu rozwoju człowieka w okresie płodowym, wpływu zaburzeń chorobowych na rozwój, środowiskowych uwarunkowań wzrastania, zmian zachodzących z wiekiem u ludzi dorosłych pod

wpływem różnych form pracy, zmian sekularnych w populacji poznańskiej (ukierunkowane na aktualizację norm rozwojowych dla Wielkopolski).

5. Zakład Antropologii AWF w Warszawie realizuje ciągle badania bliźniąt, a także prowadzi badania: zmian sekularnych w budowie studentów, uwarunkowań dojrzewania dziewcząt oraz genetycznych uwarunkowań motoryczności człowieka.

6. Zakład Antropologii Sportu AWF w Poznaniu prowadzi badania dotyczące stanu biologicznej wartości dzieci i młodzieży studiującej w zależności od charakteru realizowanych studiów, opracowuje normy rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dla tych zespołów, bada rytmiczność zjawisk rozwojowych oraz wpływ różnych form aktywności ruchowej na ludzki organizm.

7. Zakład Antropologii AWF w Krakowie bada procesy integracji ludności Nowej Huty i innych terenów uprzemysławianych, mierzone poziomem rozwoju fizycznego, bada także zmiany sekularne w budowie ciała i sprawności fizycznej wybranych zespołów regionalnych.

8. Zespół Ekologii Człowieka Instytutu Inżynierii Środowiska PAN w Zabrzu prowadził badania genetycznych i ekologicznych podstaw rozwoju oraz zmian zachodzących w różnych cechach.

9. Zakład Rozwoju Dzieci i Młodzieży IMD prowadził badania w zakresie metodycznych podstaw oceny rozwoju dzieci i młodzieży, opracowywał normy rozwojowe, a także odchylenia od prawidłowego rozwoju w różnych stanach chorobowych.

Antropologia historyczna

W omawianym okresie warte podkreślenia są badania dążące do rozwiązania następujących problemów. a) Opis i interpretacja trendów mikroewolucyjnych w budowie czaszki ludzkiej (Zakład Antropologii Historycznej Uniwersytetu Warszawskiego i Zakład Antropologii UAM w Poznaniu). b) Rola selekcji naturalnej w kształtowaniu się zmienności wewnątrz i międzypopulacyjnej w Europie (Zakład Antropologii UAM w Poznaniu). c) Wykorzystanie danych paleodemograficznych do określenia stanu biologicznego populacji (Zakład Antropologii UAM, Pracownia Ekologii Człowieka i Paleopatologii PAN, Pracownia Antropologiczna Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, Zakład Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego). d) Zastosowanie wyników badań antropologicznych do rozwiązywania problemów etnogenezy, w szczególności Słowian, oraz najstarszych centrów cywilizacyjnych Starego i Nowego Świata (Zakład Antropologii Historycznej UW, Zakład Antropologii UAM, Pracownia Ekologii Człowieka i Paleopatologii PAN, Zakład Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego, Zakład Antropologii PAN we Wrocławiu, Pracownia Antropologii PMA).

Ekologia człowieka

Problematyka ekologiczna znajdowała w badaniach antropologicznych szczególnie wdzięczne pole poszukiwań. Rola różnych czynników środowiskowych w procesie rozwoju człowieka, zarówno w sensie osobniczym, jak też filogenetycznym, przyciągała od dawna uwagę polskich antropologów, czemu dawali w ostatnich latach wyraz poprzez udział w Międzynarodowym Programie Biologicznym. Prace związane z antropologicznymi aspektami ekologii człowieka prowadzono w nawiązaniu do badań biologii populacji pradziejowych (Zakład Antropologii UAM). Badano kształtującą rolę różnych środowiskowych czynników w populacjach wymarłych i współczesnych Afryki (Pracownia Ekologii Człowieka i Paleopatologii). Poddawano badaniu wpływ różnych środowisk na biorytmikę ludzkiego organizmu. Wreszcie poddawano badaniu wpływ całokształtu warunków środowisk szybko uprzemysławianych na organizm człowieka oraz strukturę ludzkich populacji (Zespół Ekologii Człowieka Instytutu Ekologii PAN, Zakład Antropologii UJ, Zakład Antropologii AWF w Krakowie, Zakład Antropologii Sportu AWF w Poznaniu). Wyniki poszukiwań znajdowały podsumowanie w toku organizowanych konferencji oraz w zostających po nich publikacjach. Problematyce tej jest poświęcona także obcojęzyczna seria „Studies in Human Ecology”, redagowana przez N. Wolańskiego.

Antropologia sportowa

Uprawiana głównie w uczelniach wychowania fizycznego, zarówno przez czynnych zawodowo antropologów, jak też współpracujące zespoły, koncentruje poszukiwania badawcze na następujących zagadnieniach. a) Zmienność ontogenetyczna cech morfofunkcjonalnych (łącznie ze zmiennością motoryki człowieka) oraz rola różnych czynników środowiskowych (przede wszystkim ruchu) w jej kształtowaniu (realizują wszystkie zakłady i pracownie antropologii w uczelniach wychowania fizycznego). b) Adaptacja morfofunkcjonalna organizmu ludzkiego do różnych form wysiłku fizycznego, przede wszystkim ćwiczeń fizycznych (zakłady i pracownie antropologii uczelni wychowania fizycznego w Krakowie, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu). c) Morfofunkcjonalne uwarunkowania powodzenia w sporcie (zakłady i pracownie antropologii uczelni wychowania fizycznego w Krakowie, Poznaniu, Warszawie i Wrocławiu). d) Morfofunkcjonalne uwarunkowania powodzenia w pracy zawodowej (zakłady i pracownie antropologii uczelni wychowania fizycznego w Gorzowie Wlkp., Wrocławiu i Poznaniu). e) Genetyczne uwarunkowania motoryczności człowieka (zakłady i pracownie antropologii uczelni wf w Warszawie, Poznaniu i Gorzowie Wlkp.). f) Biorytmika ludzkiego

organizmu i jej wykorzystanie w wychowaniu fizycznym i sporcie oraz ergonomii (Zakład Antropologii Sportu AWF w Poznaniu).

Kolejne etapy badań podsumowywano w toku organizowanych konferencji naukowych („Morfologia w wychowaniu fizycznym i sporcie” — Poznań 1976, 1979, 1980, „Morfofunkcjonalna asymetria człowieka” — Poznań 1974, „Dymorfizm płciowy i jego przejawy w sporcie” — Poznań 1979 itp.). Syntetyczne ujęcie problematyki antropologii sportowej znalazła w opracowaniach H. Milicerowej (*Budowa somatyczna jako kryterium selekcji w sporcie*, Warszawa 1971), oraz Zb. Drodzowskiego (*Antropologia sportowa. Morfologiczne podstawy wychowania fizycznego i sportu*, Warszawa—Poznań 1972, wyd. II Warszawa—Poznań 1979).

Antropogeneza

Badania w tym zakresie podejmowano w różnych polskich placówkach antropologicznych. Główne wyniki można scharakteryzować następująco. 1) Uzasadnienie, przy użyciu zobiektywizowanych metod, koncepcji kolejnych etapów antropogenezy. 2) Matematyczne określenie przebiegu hominizacji czaszki przy użyciu własnych wskaźników pozycji filogenetycznej oraz wyrównania funkcją logistyczną, co umożliwiło wykrycie zróżnicowania tempa ewolucyjnego na różnych obszarach Starego Świata oraz koncepcja neotenu jako czynnika ewolucji człowieka. 3) Zastosowanie podejścia systemowego do ujmowania sprzężeń zwrotnych między czynnikami ekologicznymi i kulturowymi w antropogenezie. 4) Opracowanie i wykonanie rekonstrukcji szkieletowych i wyglądu przyżyciowego najważniejszych form kopalnych prehominidów.

Paleopatologia

Badania paleopatologiczne, prowadzone przez antropologów i nawiązujące do problematyki antropologicznej, nasilają się szczególnie od końca lat sześćdziesiątych. Wcześniejsze badania trepanacji czaszek, schorzeń uzębienia czy narządu ruchu, a także dotyczące lecznictwa i medycyny ludowej, zostają rozszerzone. Pojawiają się prace poświęcone całkowicie schorzeniom występującym w całym układzie kostnym, a także opracowania monograficzne. Antropologowie podejmują badania dawnych Egipcjan, sięga się także do badań przepalonych kości z cmentarzysk ciepłalnych. Badania koncentrowały się głównie w Zakładzie Anatomii Prawidłowej AM w Białymstoku, Pracowni Ekologii Człowieka Zakładu Archeologii Śródziemnomorskiej PAN i Zakładzie Antropologii UAM. W poczynaniach tych współdziałają także medycy i stomatolodzy, skupiający się w placówkach akademii medycznych.

Zastosowania antropologii

Tradycje zastosowań antropologii w gospodarce kraju sięgają okresu międzywojennego i prac Referatu Antropologicznego Ministerstwa Spraw Wojskowych, prowadzonego przez J. Mydlarskiego, a ukierunkowanych na tworzenie informacji dotyczącej normalizacji umundurowania i uzbrojenia. W okresie po drugiej wojnie światowej ten kierunek zainteresowań antropologii rozwinął się niepomierne. Istotną rolę spełniła w tym względzie Komisja Antropometrii, której działanie omówiliśmy wyżej. Na podstawie kolejnych zdjęć antropologicznych, we współpracy z matematykami i przedstawicielami przemysłu, opracowano polską normę dla rozmiarów odzieży; a także atlas cech ergonomicznych dla projektantów. Zakład Antropologii PAN, na życzenie różnych działów gospodarki, opracowywał ekspertyzy, normy sprzętów masowego użytku, normy rozwojowe. Opracowania te służyły także potrzebom krajów członkowskich RWPG. Tenże Zakład oraz Zakład Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego i Zakład Antropologii AWF we Wrocławiu wykonywały opracowania z pogranicza antropologii i ergonomii, dotyczące dostosowywania stanowisk pracy do populacji operatorów. Zakład Antropologii UAM opracowywał dla praktyki przemysłu normy budowy ręki i stopy, a dla służby zdrowia normy rozwoju dziecka. Zakład Antropologii Sportu AWF w Poznaniu zestawiał normy rozwoju fizycznego i sprawności fizycznej dzieci i młodzieży ziem północno-zachodnich Polski, a także normy doboru osobników do różnych stanowisk pracy i wskazania do programowania wielkości obciążeń wysiłkiem fizycznym w zależności od rytmiki ludzkiego organizmu. W zasadzie wszystkie placówki antropologiczne w Polsce podejmowały opracowania norm regionalnych, doraźnych ekspertyz itp. Podkreślić należy wykonywanie ekspertyz na użytek sądownictwa (Zakład Antropologii PAN, Zakład Antropologii Uniwersytetu Wrocławskiego, Zakład Antropologii Uniwersytetu Łódzkiego, Zakład Antropologii UAM i Zakład Anatomii Człowieka AM w Białymstoku).

W systemie organizacyjnym polskich badań naukowych centralnie kierowanych antropologia uczestniczy problemem międzyresortowym „Stan i dynamika rozwoju fizycznego populacji polskiej”, prowadzonym przez Zakład Antropologii PAN (T. Bielicki), lecz przy współdziałaniu także innych zakładów. Na najbliższe lata przewiduje się prowadzenie na podobnej zasadzie problemu międzyresortowego „Biologiczne i społeczne uwarunkowania zmienności przebiegów rozwoju osobniczego człowieka”. Problematyka antropologiczna znajduje się także w centralnych problemach: „Procesy ewolucyjne i ich interpretacja oraz rola teorii w biologii” oraz „Zagadnienia międzykulturowe krajów pozaeuropejskich: Afryki, Azji, Ameryki w ich kontaktach i związkach z krajami europejskimi”.

KONTAKTY MIĘDZYNARODOWE

Omawiane kierunki poszukiwań badawczych były podejmowane przez polskich antropologów także poza granicami kraju. Podkreślić należy, że w ostatnim dziesięcioleciu szczególnie nasiliły się dwustronne kontakty z różnymi ośrodkami zagranicznymi, a prowadzące do podejmowania wspólnych prac badawczych. Pełen ich wykaz przekraczałby zamierzenia niniejszego opracowania, stąd też niżej wskazujemy tylko na niektóre — inicjujące współpracę, bądź szczególnie znaczące dla późniejszego współdziałania.

Poza wymienioną wyżej ekspedycją arabsko-polską, pracującą w końcu lat pięćdziesiątych w Egipcie, polscy antropologowie w ostatnim ćwierćwieczu prowadzili badania między innymi w Mongolii (I. Michałski ze współpracownikami), Afryce Zachodniej (H. Stolarczyk), Jugosławii (N. Wolański, A. Malinowski ze współpracownikami), Związku Radzieckim (F. Wokroj, A. Malinowski), Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej (T. Bielicki, M. Henneberg), Egipcie i Sudanie (T. Dzierżykray-Rogalski, E. Promińska), Meksyku (A. Wierciński, A. Wiercińska), Bułgarii (A. Malinowski ze współpracownikami), Irlandii (B. Miszkiewicz), Austrii (T. Bielicki ze współpracownikami).

Poszczególne środowiska nawiązywały także międzynarodowe kontakty we wspólnym rozwiązywaniu różnych problemów. Przykładem licznych w tym względzie współdziałań mogą być: polsko-szwedzkie badania Jaćwierzy (T. Dzierżykray-Rogalski i współpracownicy), polsko-czeskie badania Karpat (B. Jasicki, P. Sikora i współpracownicy), badania chronobiologiczne (wielostronne współdziałanie Z. Drozdowskiego i współpracowników).

Powoływano polskich antropologów do władz międzynarodowych organizacji antropologicznych. Między innymi uczestniczyli we władzach oraz organizacyjnych pracach Międzynarodowej Unii Nauk Antropologicznych i Etnologicznych (J. Czekanowski, M. Ćwirko-Godycki, T. Dzierżykray-Rogalski, S. Górny, H. Milicerowa, Z. Drozdowski) — w tym także w kierownictwach jej Kongresów, w pracach Stowarzyszenia Antropologów Europejskich (T. Dzierżykray-Rogalski, A. Wierciński, N. Wolański i inni), Międzynarodowego Stowarzyszenia Antropobiologów (B. Jasicki i inni). Byli zapraszani z wykładami do różnych zagranicznych uczelni, co przyczyniało się do pogłębienia naukowych kontaktów i rozszerzania współpracy.

KADRA I PLACÓWKI ANTROPOLOGICZNE

Działalność badawcza oraz dydaktyczna w zakresie antropologii jest prowadzona w dość licznych zespołach, często wchodzących w skład większych organizacyjnych jednostek.

Zakłady Antropologii pracują na Uniwersytetach: w Krakowie, Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu; w Akademiach Wychowania Fizycznego: w Gdańsku, Katowicach, Krakowie, Poznaniu, Warszawie, Wrocławiu, a także w filiach tych uczelni w Białej Podlaskiej i Gorzowie Wlkp. Problematyka antropologiczna jest realizowana w uczelniach medycznych i pedagogicznych, przy czym forma organizacyjna i zakres podejmowanej problematyki są różne — z zasady jednak związane z profilem tych szkół. Zespoły antropologiczne pracują także w instytutach przemysłowych związanych z wzornictwem przemysłowym w różnych dziedzinach, w Instytucie Żywności i Żywienia, Instytucie Matki i Dziecka, w placówkach ergonomicznych. Wśród jednostek organizacyjnych PAN wymienić należy Pracownię Ekologii Człowieka i Paleopatologii oraz Pracownię Ekologii Człowieka. Największą antropologiczną placówką jest Zakład Antropologii PAN we Wrocławiu.

Kształcenie antropologów jest prowadzone w uniwersytetach w Krakowie, Poznaniu i Wrocławiu. W 1981 r. czynnych zawodowo było 44 profesorów i docentów zatrudnionych w różnych placówkach antropologicznych. Łącznie jest związanych z działalnością antropologiczną zawodowo blisko 160 osób, skupionych w największej liczbie w uniwersytetach, a następnie uczelniach wychowania fizycznego i Zakładzie Antropologii PAN.

PRZEWIDYWANE KIERUNKI POSZUKIWAN BADAWCZYCH

Zgodnie z przyjmowanymi ocenami przewiduje się utrzymanie w najbliższych latach omówionych wyżej kierunków badań naukowych w polskiej antropologii. Zgodnie z ustaleniami przyjętymi przez Komitet Antropologii PAN, akcent w badaniach położony jest na kwestiach przytoczonych we wspomnianym dokumencie [*Nauki antropologiczne ... 1979*]. Są one następujące.

a) *O n t o g e n e z a*: 1) aktualizowanie norm (przeciętnych populacyjnych) stanu rozwoju fizycznego młodzieży; 2) poznanie tempa zmian inwolucyjnych w zakresie ważnych cech czynnościowych w okresie dorosłości; 3) zbadanie społecznego znaczenia zmian sekularnych, a zwłaszcza stwierdzenie czy i jakie konsekwencje ma obserwowana akceleracja dojrzewania w okresie młodzieńczym dla dalszych losów życiowych jednostki, jej sukcesu edukacyjnego, zawodowego i osobistego.

b) **Antropologia historyczna**: 1) prowadzenie prac wykopaliskowych mających na celu zabezpieczenie materiałów osteologicznych do szczegółowych analiz oraz opracowywanie materiałów zgromadzonych; 2) badania przemian biologicznych, tzn. mikroewolucyjnych, ekosensytywnych i wynikających z hybrydyzacji; 3) zastosowania danych antropologii do rozwiązywania problemów etnogenezy, w szczególności Słowian i najstarszych centrów cywilizacji.

c) **Ekologia człowieka**: 1) uchwycenie roli możliwie pełnego zespołu modyfikatorów środowiskowych w kształtowaniu poziomu i wartości biologicznej populacji bytujących w różnych środowiskach; 2) badanie przemian zachodzących w wartości biologicznej populacji zamieszkałych w środowiskach podlegających szczególnym zmianom pod wpływem działalności człowieka; 3) badania chrońbiologiczne, ze szczególnym uwzględnieniem zaburzeń wywoływanych w naturalnej biorytmice organizmu ludzkiego przez różnorodne modyfikatory biotyczne, abiotyczne i społeczne.

d) **Antropologia sportowa**: 1) badanie stanu rozwoju fizycznego i motorycznego populacji polskiej, z uwzględnieniem zmian zachodzących w badanych charakterystykach pod wpływem środowiska w szerokim tego słowa znaczeniu, w tym także społecznego; 2) badanie morfofunkcjonalnych uwarunkowań powodzenia w sporcie, w różnych dziedzinach pracy zawodowej oraz ustalanie odpowiednich przesłanek dla poradnictwa sportowego i zawodowego; 3) badanie, we współdziałaniu z innymi specjalistami, zmian morfo-funkcjonalnych zachodzących w organizmie ludzkim pod wpływem właściwego współczesnemu człowiekowi trybu i stylu życia oraz wskazywanie (we współdziałaniu ze specjalistami wychowania fizycznego) odpowiednich środków eliminujących skutki ujemne lub zapobiegających im.

e) **Antropogeneza**: 1) uszczegółowienie podejścia systemowego do ewolucji biologicznej i kulturowej człowieka; 2) wykorzystanie informacji o dotychczasowym przebiegu antropogenezy do oceny obecnego stanu gatunku; 3) określenie udziału badań z zakresu teorii antropogenezy dla światopoglądu filozoficznego.

f) **Paleopatologia**: 1) prowadzenie poszukiwań materiałowych dotyczących paleopatologii w różnych wymarłych zespołach ludzkich, ze szczególnym uwzględnieniem Afryki; 2) konstruowanie hipotez, na podstawie gromadzonych materiałów, o wartości biologicznej wymarłych populacji ludzkich; 3) współdziałanie z paleodemografią.

PODSUMOWANIE

Zarysowana charakterystyka rozwoju problematyki badawczej polskiej antropologii, przedstawione jej kierunki i tendencje rozwojowe nie wyczerpują całego bogactwa poczynąń dyscypliny naukowej zajmującej

się biospołecznymi aspektami rozwoju filogenetycznego i ontogenetycznego człowieka. Tym bardziej ich ocena nie zawsze wydaje się być możliwa, choćby ze względu na brak dystansu czasowego, tak koniecznego przy obiektywnych ocenach. W generalnym kształcie możemy jednak przyjąć, że polska antropologia kształtuje swój profil badawczy zgodnie z definicją podaną przez twórcę polskiej szkoły antropologicznej — Jana Czekanowskiego, a rozwiniętą w toku prac przygotowujących II Kongres Nauki Polskiej. Zgodnie z tą definicją „antropologia jest nauką badającą człowieka jako biologiczne podłoże zjawisk społecznych, a także biologiczne skutki tych zjawisk”. Znajduje się zatem na pograniczu nauk biologicznych i społecznych, mając wiele cech nauki międzydyscyplinarnej. Ten fakt w istotnym stopniu wyznacza jej dalszy rozwój, zakreślając także pole badawcze. Wytyczone dla niej główne zadania wiążą się ściśle z ogólnymi planami rozwoju społeczno-gospodarczego kraju, nawiązując do realizowanych dotąd problemów badawczych, lecz także do głównych tendencji rozwojowych antropologii w skali międzynarodowej.

PIŚMIENNICTWO

- Antropologia polska. Aktualny stan badań. Ontogeneza, morfologia, dermatoglifyka*, 1976, Monogr. AWF w Poznaniu, nr 80.
- Badania populacji ludzkich na materiałach współczesnych i historycznych*, 1976, Wyd. UAM w Poznaniu, ser. Antropologia, nr 4.
- Drozdowski Zb., 1973, *Stan i perspektywy rozwojowe nauk antropologicznych*. II Kongres Nauki Polskiej, sekcja XIII Nauk Biologicznych, s. 176 - 213, Warszawa.
- Drozdowski Zb., 1973, *Rytm biologiczny w wychowaniu fizycznym i sporcie*. Warszawa—Poznań.
- Drozdowski Zb., 1979, *Antropologia sportowa. Morfologiczne podstawy wychowania fizycznego i sportu*. Wyd. II. Warszawa—Poznań.
- Dymorfizm płciowy i jego przejawy w sporcie*, 1980, Monogr. AWF w Poznaniu, nr 140.
- Dzierżykraj-Rogalski T., 1979, *Znaczenie badań paleodemograficznych dla antropologii*. *Przegl. Antrop.*, 44, 389 - 392.
- Dzierżykraj-Rogalski T., J. Charzewski, 1978, *25 lat Komitetu Antropologii Polskiej Akademii Nauk*. *Nauka Polska*, nr 9, s. 95 - 103.
- Ekologia żywienia a wydolność robocza w populacjach żyjących na terenach uprzemysławianych*, 1978, Wrocław.
- Gładkowska-Rzeczycka J., 1979, *Paleopatologia w Polsce*. *Przegl. Antrop.*, 44, 393 - 398.
- Gładkowska-Rzeczycka J., 1979, *Stan badań paleopatologii w Polsce*. Protokół z posiedzenia Komitetu Antropologii w dniu 12.6.1979 r.
- International Biological Programme — Problems in human adaptability*, 1968, *Mat. i Prace Antr.*, 75.
- International Biological Programme, Section of Human Adaptability. Biology of Man in Africa*, 1970, *Mat. i Prace Antr.*, 78.

- Konferencja antropologiczna w sprawie metod taksonomicznych, 1953, Przegł. Antrop., 19, 1 - 260.
- Konferencja antropologiczna w sprawie badań etnogenetycznych, 1955a, Przegł. Antrop. 21, 28 - 181.
- Konferencja w sprawie typologii antropologicznej, 1955b, Przegł. Antrop. 21, 513 - 829.
- Konferencja antropologiczna ku uczczeniu Edwarda Lotha, 1970, Przegł. Antrop., 36, 73 - 154.
- Krupiński T., 1979, Stan zatrudnienia antropologów w Polsce. Protokół z posiedzenia Komitetu Antropologii w dniu 12.6.1979 r.
- Materiały konferencji „Morfofunkcjonalna asymetria człowieka”, 1975, Monogr. AWF w Poznaniu, nr 68.
- Materiały z sympozjum poświęconego zagadnieniom paleopatologii, 1979, Przegł. Antrop., 44, 387 - 450.
- Metodologiczne aspekty badań ewolucji biokulturowej. Materiały z konferencji, 1978, Przegł. Antrop., 44, 103 - 215.
- Monografie WSWF (AWF) w Poznaniu, nr 5 (1965), nr 19 (1967), nr 36 (1971), nr 43 (1971), nr 51 (1973), nr 75 (1976), nr 113 (1978).
- Mydlarski J., 1951, Niedomagania w rozwoju antropologii polskiej w międzywojennym dwudziestolecu — stan jej obecny — i perspektywy na przyszłość. Przegł. Antrop., 17, 1 - 33.
- Mydlarski J., 1952, O nowe oblicze polskiej antropologii. Przegł. Antrop., 18, 1 - 11.
- Nauczanie antropologii i elementów biologii człowieka w wyższych uczelniach w Polsce. Materiały z sympozjum. 1979, Przegł. Antrop., 45, 113 - 224.
- Nauczanie antropologiczne w świetle uchwał II Kongresu Nauki Polskiej — stan realizacji. 1979, Warszawa.
- Polskie Zdjęcia Antropologiczne w latach 1955 - 1959 i ich zastosowanie w przemyśle odzieżowym. 1962, Warszawa—Wrocław.
- Rozwój i dorobek antropologii polskiej w 25-leciu PRL. 1971, Wyd. UAM w Poznaniu, ser. Antropologia, nr 1.
- Sesja naukowa Polskiego Towarzystwa Antropologicznego „Badania antropologiczne w Afryce”. 1969, Przegł. Antrop., 35, 393 - 508.
- Sprawozdanie z działalności Komitetu Antropologii Polskiej Akademii Nauk w latach 1975 - 1977.
- Stan antropologii w Polsce i perspektywy rozwoju. Raport Komitetu Antropologii dla II Wydziału Biologii PAN. Warszawa 1977.
- Wrzosek A., 1959, Bibliografia antropologii polskiej do roku 1955 włącznie. Tom I, bibliografia abecedowa i przedmiotowa. Mat. i Prace Antr., 41; Tom II, bibliografia chronologiczna. Mat. i Prace Antr., 42 (1960).
- I Krajowa konferencja „Morfologia w wychowaniu fizycznym i sporcie”, 1978, Monogr. AWF w Poznaniu nr 101.
- II Konferencja im. Edwarda Lotha. 1974, Przegł. Antrop., 40, 3 - 112.

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT AND TRENDS IN THE POLISH ANTHROPO-
LOGY DURING THE POST-WAR PERIOD

by ZBIGNIEW DROZDOWSKI and TADEUSZ DZIERŻYKRAJ-ROGALSKI

The authors begin their review article with brief statement concerning a pre-war state of Polish anthropology. Main part of the paper is devoted to restructuring of the discipline after 1950. On this background the authors describe present status of anthropology in Poland enumerating directions of research, describing organizational structure of institutions in relation to research and education.